

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.24(6)-1

УДК 37.013.3:32-029:1

ТЕКСТ ПОЛІТИКИ НА ТЛІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ
КОНТЕКСТІВ І ПІДТЕКСТІВ ЯК ВІДСУТНІЙ ЕЛЕМЕНТ
ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ

TEXT OF POLICY IN THE BACKGROUND OF CIVILIZATIONAL
CONTEXTS AND SUBTEXTS AS A MISSING ELEMENT OF
EDUCATIONAL DISCOURSE

З. Ф. Самчук

Актуальність теми дослідження. Політика як сукупність практик і дискурсів щодо оптимального впорядкування суспільної життєдіяльності набуває ознак певного тексту – з усіма його особливостями й закономірностями: з авторсько-суб'єктною стилістикою, з поєднанням як конвенційно прийнятних, так і неоднозначних акцентів, висновків і пропозицій. Однак, сьогодні доводиться констатувати прикру даність: в освітній сфері загалом, а у вітчизняній освіті зокрема аспект цивілізаційних контекстів і підтекстів політики якщо й подається, то лише констатаційно й постулативно, хоча насправді він потребує розлогих дискурсивних альтернатив і висвітлення істотно різних концептуальних підходів, адже лише в такий спосіб можна сподіватися на аргументаційне у вираженні істотних парадигмальних відмінностей і їх закріплення засобами освіти на рівні свідомості й дискурсивних навичок.

Постановка проблеми. Сутність дослідницького завдання полягає в забезпеченні цивілізаційної контекстуальності й підтекстуальності політики інструментарієм повноцінного освітнього дискурсу, який не послуговуватиметься “готовими істинами в останній інстанції”, а намагатиметься освоїти непростий рельєф цього предметного поля у спосіб повноцінного дискурсу, критичного аналізу і системної рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перелік концептуальних

Urgency of the research. Politics as a set of practices and discourses regarding the optimal ordering of public life acquires signs of a certain text with all its features and regularities: with its authorial and subject style, with a combination of both conventionally acceptable and ambiguous accents, conclusions and proposals. However, today we have to state an unfortunate given: the aspect of civilization contexts and subtexts of politics, if it is presented, is only stated and postulated, although in fact it requires lengthy discursive alternatives and coverage of essentially different conceptual approaches, because only in this way we can hope for the argumentative expressiveness of significant paradigmatic differences and their consolidation by means of education at the level of consciousness in the educational sphere in general, and in domestic education in particular.

Target setting. The of research task lies in providing the civilizational context and subtext of policy by instruments of full educational discourse, that will not use "finished truths in the last instance", and will try to learn the difficult relief of this subject field in the way of full discourse, critical analysis and systematic reflection.

Actual scientific researches and issues analysis. The list of

підходів щодо розуміння предмета дослідження можна структурувати за чотирма тематичними відгалуженнями, а саме: перший дослідницький пріоритет стосується особливостей і закономірностей цивілізаційного підходу до оперування політичною дійсністю, процесами в політичній сфері (А. Абулмагд, Л. Аріспе, Х. Ашрави, М. Барг, Ф. Бродель, В. Галін, В. Ерасов, І. Іонов, І. Кефелі та інші); другий напрям досліджень стосується феномена політичної реальності в контексті культурно-цивілізаційної спадкоємності, а також сутнісних відмінностей політики від інших суспільних практик (С. Ознобичев, П. Рікер, М. Саркісянц, В. Сорокіна, Ш. Муффе, Ф. Шміттер та інші); третє тематичне відгалуження оперує інтелектуальною складовою політики і політичним покликанням інтелектуала (О. Д'яков, П. Слотердайк, Г. Сміт); четвертий блок джерельної бази стосується теоретико-методологічному позиціонуванню політики з текстом, який має свої жанрові особливості, морфологію, стилістику, тексти й підтексти (І. Касавін, Є. Фідря, І. Щірова, Є. Гончарова).

Постановка завдання.

Проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки неадекватного засвоєння політичною сферою культурно-цивілізаційних надбань, осмислити шляхи і способи подолання цієї теоретико-праксеологічної проблеми.

Виклад основного матеріалу.

Політика зазнає неухильного впливу цивілізаційного фактора насамперед і в основному тому, що з різних причин спосіб її існування стає на заваді ретельному селекціонуванню оптимальних артикуляційних, аргументаційних і риторичних підходів; натомість цивілізаційний чинник функціонує не стільки в межах конкретно-історичних пріоритетів, скільки в значно розлогій ретроспективі й перспективі.

На відміну від політики, для цивілізації сучасність є незначним епізодом, який набуває сенсу лише в контексті деякої історичної

conceptual approaches to understanding the subject of research can be structured into four thematic branches, namely: the first research priority concerns the features and regularities of the civilizational approach to the operation of political reality, processes in the political sphere (A. Abulmagd, L. Arispe, H. Ashravi, M. Barg, F. Brodel, V. Galin, B. Erasov, I. Ionov, I. Kefeli, and others); the second research area deals with the phenomenon of political reality in the context of cultural and civilizational continuity, as well as with the essential differences between politics and other social practices (S. Oznobishchev, P. Riker, M. Sarkisants, V. Sorokina, Ch. Mouffe, Ph. Schmitter, and others); the third thematic branch operates with the intellectual component of politics and the political vocation of the intellectual (A. Dyakov, P. Sloterdike, G. Smith and others); the fourth block of the source base deals with the theoretical and methodological positioning of politics with text that has its genre features, morphology, stylistics, texts and subtexts (I. Kasavin, E. Fidrich, I. Shchirova, E. Goncharova).

The research objective. To analyze the casual links of inadequate mastering of cultural and civilization achievements by the political sphere, to comprehend the ways and means of overcoming this theoretical and praxeological problem.

The statement of basic materials. Politics feels the steady influence of the civilization factor first of all and mainly because for various reasons the way of its existence prevents the careful selection of optimal articulation, argumentation and rhetorical approaches; instead of this, the civilization factor works not so much within the limits of specific and historical priorities, as in a much longer retrospective and perspective.

Unlike politics, for civilization modernity is a minor episode, which becomes meaningful only in the context of some historical continuity and prospects for the future. At the

спадкоємності й перспектив на майбутнє. За рахунок якомога тісніших асоціативних зв'язків із цивілізаційним фактором політика намагається легітимізувати і підвищити свій інституційний статус, забезпечити собі респектабельне реноме. Вона прагне довести, що також функціонує на принципах історичної спадкоємності, а її аргументаційно вразливі меморандуми не позбавлені перспектив на майбутнє.

Висновки. Загалом доводиться констатувати, що освітня сфера віддзеркалює політичну дійсність доволі формально й пасивно – на рівні констатувальних, а не дискурсивних практик. Опосередкованим наслідком цього недоліку є той безперечний факт, що політизація інтелектуальної сфери відбувається значно інтенсивніше, ніж інтелектуалізація політичної сфери.

Загалом окреслена дослідницька проблематика є багатоманітною і поліаспектною та окреслює лише контури грандіозної за своїм обсягом і суспільно-політичними наслідками проблеми і потреби.

Ключові слова: політика як текст, фактори еволюціонування політичних практик, цивілізаційна зумовленість, культурно-цивілізаційна стереотипність, геополітичні аналогії, причинно-наслідкові зв'язки.

Актуальність теми дослідження. Політика як сукупність практик і дискурсів щодо оптимального впорядкування суспільної життєдіяльності набуває ознак певного тексту – з усіма його особливостями й закономірностями: з авторсько-суб'єктною стилістикою, з поєднанням як конвенційно прийнятних, так і неоднозначних акцентів, висновків і пропозицій.

На жаль, за станом на сьогодні доводиться констатувати прикруданість: в освітній сфері загалом, а у вітчизняній освіті зокрема аспект цивілізаційних контекстів і підтекстів політики якщо й подається, то лише констатативно й постулативно, хоча насправді він потребує розлогіх дискурсивних альтернатив і висвітлення істотно різних концептуальних підходів, адже лише в такий спосіб можна сподіватися на аргументаційне увиразнення істотних парадигмальних відмінностей і їх закріплення засобами освіти на рівні свідомості й дискурсивних навичок.

Постановка проблеми. Політика подібна до перших буржуа, які мали великі гроші й не менші психологічні комплекси з приводу свого родоводу. В своїй абсолютній більшості вони намагалися звести цю не

expense of the closest possible association links with the civilization factor, politics tries to legitimize and raise its institutional status and ensure a respectable image. It tries to prove that it also works on the principles of historical continuity, and her argumentatively vulnerable memoranda are not without prospects for the future.

Conclusions. In general, it must be noted that the educational sphere reflects political reality quite formally and passively at the level of stating rather than discursive practices. An indirect consequence of this disadvantage is the undeniable fact that the politicization of the intellectual sphere is much more intense than the intellectualization of the political sphere.

In general, the research problems are diverse and multidimensional, and they define only the contours of the problem and need that are enormous in scope as well as social and political consequences.

Keywords: politics as text, evolutionary factors of political practices, civilizational conditionality, cultural and civilizational stereotype, geopolitical analogies, causal links.

надто затишну екзистенційну формулу до такого спільного знаменника: купити за гроші родовід або в будь-який спосіб породичатися з тим, хто таким родоводом володіє. Подібно до тих буржуа, політика так само прагне за рахунок хоч би сякого-такого союзу з цивілізаційним фактором ретушувати свою тотальну телеологічну кон'юнктурність, набутти трансісторичної легітимності й респектабельності з позицій вічності, *sub specie aeternitatis*. Політика використовує цивілізаційний контекст і підтекст задля того, щоб позбутися обґрунтованих підозр у її виключно сьогочасних пріоритетах, у домінуванні тактичного схематизму на тлі абсолютної відсутності стратегем як власного функціонування, так і суспільного розвитку, який політика – за логікою речей – повинна забезпечувати і обслуговувати.

Звичайно, цей у гіршому сенсі політтехнологічний підхід – як і більшість політичних технологій – є факто профанативним. Але якщо профанування є неодмінною умовою засвоєння й інтерпретації представником однієї культурно-цивілізаційної ойкумени надбань іншого культурно-цивілізаційного середовища, то ще більші профанаційні ризики чатують на політику як текст, на рівні якого намагаються симбіотично засвоїти і відтворити у власній версії найкращі цивілізаційні зразки успіху, підходи до розв'язання проблем і загалом усе те, що в наш час позначається популярним терміном лайф-хак (life hack).

Сутність дослідницької інтриги зводиться до того, наскільки, за яких умов, у який спосіб політика може позбутися профанаційного ефекту, беручи “нерівний шлюб” із цивілізаційним фактором. Ще одне проблемне дослідницьке завдання полягає в забезпеченні цивілізаційної контекстуальності й підтекстуальності політики інструментарієм повноцінного освітнього дискурсу, який не послуговатиметься “готовими істинами в останній інстанції”, а намагатиметься освоїти непростий рельєф цього предметного поля у спосіб повноцінного дискурсу, критичного аналізу і системної рефлексії.

Аналіз попередніх досліджень. Перелік концептуальних підходів до розуміння предмета дослідження можна структурувати за чотирма тематичними відгалуженнями. Перший дослідницький пріоритет стосується особливостей і закономірностей цивілізаційного підходу до оперування політичною дійсністю, процесами в політичній сфері [1; 3; 4; 6; 8; 9; 11; 12; 15; 16; 18; 19; 29; 35]. Другий напрям досліджень стосується феномена політичної реальності в контексті культурно-цивілізаційної спадкоємності, а також сутнісних відмінностей політики від інших суспільних практик [23; 24; 26; 28; 38; 39]. Третє тематичне відгалуження оперує інтелектуальною складовою політики і політичним покликанням інтелектуала [10; 27; 40]. Четвертий блок джерельної бази стосується теоретико-методологічному позиціонуванню політики з текстом, який має свої жанрові особливості, морфологію, стилістику, тексти й підтексти [14; 31; 34].

Мета дослідження. Проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки неадекватного засвоєння політичною сферою культурно-цивілізаційних надбань, осмислити шляхи і способи подолання цієї теоретико-праксеологічної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Зауважений на етапі постановки проблеми аспект неухильного профанування іншокультурних та

іншоцивілізаційних надбань був частково висвітлений у книзі М. Ліонеля де Фонсеки “Про істину декоративного мистецтва. Діалог між людиною Заходу та людиною Сходу” [37], перше видання якої побачило світ понад століття тому. Втім, проблема профанування загалом і означеної сфери зокрема заслуговує більш ґрунтовного осмислення і значно розлогішого висвітлення, ніж штрих-пунктирна лінія у праці Фонсеки – особливо, якщо взяти до уваги, що профанність є смисловим антиподом сакральності, а квінтесенція сакральності лежить в основі кожної повноцінної культури. Іншими словами, якщо сакральне осереддя формує основну частину смислового і життєдіяльнісного масиву кожної культури, а спроби засвоєння і адаптації цього масиву представниками інших культур неодмінно призводять не лише до рутинізації засвоєного й адаптованого, а й також до профанізації сакрального, до фактичної дискредитації ієрархії смислових і аксіологічних пріоритетів, то закономірно напрошується запитання: а чи вартий Париж меси, кому й навіщо потрібне таке “засвоєння” й така “адаптація”, хто і який зиск із цього має?

Саме фактор сакральності забезпечує той генеалогічний першопоштовх або, висловлюючись терміном Освальда Шпенглера, “трансцендентний прафеномен”, який, за аналогією з пружиною, що розстискається, забезпечує реалізацію творчого потенціалу культури (суспільства) на стадії піднесення. Це той інваріантний взірць, якого слід прагнути і на який слід орієнтуватися. Втім, доводиться констатувати, що останнім часом він щоразу більше розмивається, розпорошується, девальвує.

Тривалий час символом, який слугує втіленням культурно-цивілізаційного прафеномену Заходу вважався Нотр-Дам де Парі. Це особливе місце не лише для Парижу і Франції, а й усієї Європи. Саме тут знаходиться так званий “нульовий кілометр”, який слугує точкою відліку відстані у Франції. Однак основне значення має точка відліку символічна: Нотр-Дам символізує більшість тих багатоманітних уявлень, які на рівні масової свідомості асоціюються з багатоманітним образом Європи. На прикладі Нотр-Даму можна простежити і діалектику духовно-культурної спадкоємності та заперечення, і статусну легітимацію за рахунок знакових і сакральних артефактів.

Які фактори забезпечили Нотр-Дам де Парі статус сакрального прафеномену Західної цивілізації? Річ у тім, що цей собор збудовано на місці першої християнської церкви Парижу, яку, в свою чергу, звели на руїнах язичницького храму Юпітера. Це дуже типово для епохи початкової християнізації Європи: масову свідомість привчили до того, що першохристияни зазнавали гонінь і утисків, а також часто помирили мученицькою смертю за віру; однак життєвий цикл тодішніх християн не обмежувався цими альтернативами – вони також безкомпромісно боролися зі своїми ворогами (зокрема, в часи імператора Нерона спалили ледве не весь Рим, використовуючи пожежу для спроби державного перевороту), а здобувши перемогу, знищували святині своїх противників, щоб на місці зруйнованих святинь опонентів закласти фундамент власних святинь. Наскільки це узгоджується з пропагованими від імені сучасного християнства чеснотами інтегрального гуманізму – важко сказати. Особливо, якщо з приводу такого вердикту існує вимога однозначного й

лаконічного викладення думки.

Особливе символічне значення Нотр-Даму мають особливості статусної легітимації цієї споруди. “Головна святиня собору – Терновий вінець Христа. Його до Парижу з Константинополя привіз Людовик IX. Причому, Людовик вінець викупив – латинський імператор Балдуїн II де Куртене мав значні фінансові труднощі, тому заклав реліквію венеціанцям, у яких Людовик її і викупив. Свого часу торгівля святинями і навіть святими місцями вважалася цілком звичною справою – наприклад, монастир Святого Хреста в Єрусалимі, де, відповідно до переказів, написав свого “Витязя в тигровій шкурі” Шота Руставелі, грузини, які володіли ним упродовж семи століть, змушені були його продати грекам, аби нарешті розрахуватися з хронічними боргами” [20].

Пожежа в Нотр-Дам де Парі в квітні 2019 року виявилася також доволі знаковою і символічною: фактично згоріла споруда, яка – за логікою речей – не мала б згоріти за жодних обставин, бо знаходиться в центрі Парижу і перебуває під безпрецедентним протипожежним захистом. Тим не менше, саме цей сакральний-архетипічний об’єкт вигорів дотла – включно з фундаментом у вигляді дубових паль, зроблених із тисячолітніх дерев. Добре, що хоч вдалося врятувати більшість християнських реліквій, включно з терновим вінцем Ісуса Христа.

Президент Франції Емануель Макрон поспішив запевнити, що “святиню буде невдовзі відновлено в автентичному вигляді”. На його думку, попередній кошторис відбудови Нотр-Дам де Парі може сягнути астрономічної позначки 1 млрд євро. Після цього претензійного коментаря Макрон перетворився на мішень для критики з різних боків. Зокрема, культурологи й архітектори зауважили: відтворення собору в “автентичному вигляді” неможливе вже хоча б із тієї причини, що в світі не залишилося тисячолітніх дубів, які були використані для фундаменту, а ті поодинокі дерева, котрі збереглися в різних країнах, перебувають під захистом у статусі історичної пам’ятки. Відтак, для забезпечення автентики Нотр-Дам де Парі Франції доведеться розпочати війну з півтора десятками країн... А якщо автентика неможлива, то навіщо витратити шалені кошти на її профанування?

Критика Макрона із середовища “нових правих” зводилася до того, що президент став заручником християнської парадигми – точніше, ілюзій щодо її сакральності. Мовляв, Нотр-Дам де Парі згорів не випадково: це – неухильна відплата історичної карми за знищення справжньої європейської сакральності (в основному кельтського походження) дохристиянської доби.

Принагідно зазначимо, що французькі “нові праві” позначають себе аббревіатурою GRECE (фр. Groupement de recherche et d’études de la civilisation européenne), що в перекладі на українську означає “Група дослідження та вивчення європейської цивілізації”. Той факт, що йдеться про омонім французького “Grèce” (Греція), є не випадковим: він свідчить про прагнення наміри дати друге дихання відродити дохристиянському еллінізму, чий внесок у всесвітню культурну скарбницю, на переконання “нових правих”, несправедливо применшується й замовчується в сучасній Європі, яка перебуває в стані світоглядно-аксіологічної стагнації [30].

Повертаючись до коментарів Емануеля Макрона за результатами пожежі в Нотр-Дам де Парі, що вони хоч і були підготовлені рупою спіч-

райтерів, однак усе-таки містили елементи спонтанності, яка згодом виявила свої істотні аргументаційні недоліки і вразливість. Зрештою, це доволі типово для політиків топ-рівня: вони змушені оперативно реагувати на резонансні події; причому, реагувати так, щоб заспокоїти громадську думку, вселити в масову свідомість упевненість, що, попри всі негаразди, країна вийде з цих випробувань більш єдиною і сильною. Формат подібних реагувань на форс-мажорні обставини є скоріше політтехнологічним і пропагандивним, аніж рафіновано науковим і аргументаційно вивіреном. Тому такий тип “спілкування з народом” цілком підпадає під визначення того, що Жан Бодрійяр називає “симульованою дійсністю”.

Осмислення цивілізаційного генезису й ідентичності передбачає комплексне застосування культурно-цивілізаційних, морфологічних та генеалогічних підходів. Джордж Хьюберт Уїлкінс на багатьох емпіричних прикладах проілюстрував, що одна Цивілізація може складатися з кількох Культур, натомість одна Культура не може формуватися на основі кількох Цивілізацій. Втім, доводиться констатувати курйозне явище: оскільки Цивілізація оперує суто формально-технологічним буттєвим інструментарієм, то вона більшою мірою ефемерна й віртуальна, ніж Культура, змістовно-ідейний стрижень якої не залишає жодних сумнівів щодо її достеменної реалістичності.

Проаналізувавши понад півтори сотні найбільш поширених дефініцій культури, Альфред Кребер і Клайд Клакхон структурували наявний змістовний масив за дев'ятьма профільними напрямками [17]. І хоча відтоді минуло понад півстоліття й кількість визначень культури сягнула ледве на тисячній позначки, запропонований Кребером і Клакхоном структуризаційний підхід залишився в силі й нині. Стисло відтворимо структурні сегменти дефінітивного аналізу культури, виокремлені в праці “Культура: образ концепцій і визначень”.

1. *Історичний сегмент* наголошує на тому аспекту, що кожен феномен культури є результируючим ефектом історичного розвитку, а до складу культури входять усі успадковані впродовж історичного процесу надбання: інститути, знаряддя, символи, ідеї.

2. *Ціннісний сегмент* уподібнює кожен тип культурі певній ієрархії аксіологічних пріоритетів, які лежать в основі функціонування конкретної культури і суспільства.

3. *Нормативний сегмент* привертає увагу до визначальності для буття культури певної нормативної системи, яка впорядковує життєдіяльність індивіда і суспільства.

4. *Описовий сегмент* інтерпретує культуру сукупністю видів діяльності й загалом усього створеного людьми.

5. *Психологічний сегмент* позиціонує культуру способом психологічної адаптації суспільства до труднощів, проблем і зовнішніх викликів.

6. *Структурний сегмент* наголошує на значущості для становлення кожної культури організаційно-логістичних аспектів.

7. *Навчальний сегмент* ідентифікує культуру з поведінковими механізмами, яким члени суспільства навчилися, а не які біологічно (генетично) успадковані.

8. *Символічний сегмент* акцентує увагу на визначальності

символічних регулятивів кожної повноцінної культури.

9. *Ідеологічний сегмент* наполягає на визначальності ідейної сфери для сутнісної, змістовної демаркації культур.

Коректне осмислення цивілізаційного генезису й ідентичності неможливе поза інструментарієм генетичної морфології, яка забезпечує предметне оперування аспектами генетичної, біогеографічної та морфологічної диференціації, а також генетичної відстані – міра генетичної відмінності (*дивергенції*) між видами, підвидами, або популяціями одного виду. “Упродовж тривалого часу основним методом розмежування різних етносів людської цивілізації було зіставлення мов, говірок і діалектів, які використовуються тими чи іншими популяціями. Принципово інший підхід в справі визначення спорідненості народів демонструє генетична генеалогія. Вона використовує інформацію, приховану в Y-хромосомі, що передається від батька до сина практично в незмінному вигляді... Загалом історії розвитку гаплоїдної (одинарної, що не має в геномі гомологічної собі) Y-хромосоми, так само як і її географії, присвячується все більше наукових праць. Їхня мета – встановити закономірності її зміни відповідно до історичних періодів часу й географічного становища, а також порівняти отриману картину з аналогічною для мітохондріальної ДНК (мтДНК), що успадковується винятково за материнською лінією” [32].

У російських дослідженнях часто можна натрапити на некоректні твердження, які є результатом або інфантильного нерозуміння сукупності факторів, що лежать в основі генетичної генеалогії, або цілеспрямованих фактологічних пересмикувань пропагандистського ґатунку. Наприклад, доволі поширеним є твердження, нібито “поляки і українці генетично ближчі росіянам Центральної Росії, ніж їхні співвітчизники з півночі” [32]. Помилковість такого твердження зумовлена тим, що територію сучасної Центральної Росії тривалий час населяли не росіяни, а українці, поляки й литовці, які згодом були асимільовані, втратили свій етно-ідентитет, тому нині вважаються росіянами, хоча за критерієм генетичної генеалогії вони не є **етнічними** росіянами. Їх можна вважати росіянами хіба що в національному сенсі – та й то лише за умови, що вони наполягають на своїй причетності до російської нації.

Ставлення до інструментарію генетичної генеалогії є щонайменше обережним (якщо не упереджено негативним) не лише у російських представників суспільних дисциплін: з огляду на те, що ця дисципліна спростовує чимало міфів і стереотипів, використання її дослідницького інструментарію виявилось небажаним для більшості знакових цивілізаційних і геополітичних суб'єктів. Приміром, на підставі дослідження генетичного матеріалу мумій єгипетських фараонів генетична генеалогія з'ясувала, що представники правлячих кіл Стародавнього Єгипту, починаючи з часів перших династій фараонів (а це – понад 3200 років до н. е.), не були представниками місцевого населення, а мали генетичну спорідненість з кельтами Британії і Північної Франції. Зрозуміло, що для єгипетського офіціозу такі факти є не надто зручними, оскільки вони підривають самі основи усталеної офіційної ідеологеми про “понад п'ятитисячолітню спадкоємність єгипетського цивілізаційного фактора”.

Між іншим, тривале міжетнічне й міжнаціональне протистояння

німецького та французького культурно-цивілізаційних факторів також набуває іронічного й навіть курйозного вигляду, якщо взяти до уваги той факт, що франки як генеалогічна основа спочатку Франкської держави (800 рік), а згодом і Франції насправді були германським племінним союзом, тобто в генетичному плані вони тотожні німцям центральної і північної частини Рейну.

Цивілізація часто здійснювала вплив на політику не безпосередньо, а опосередковано, за посередництва тих чи інших поєднуючих ланок, однією з яких була, є і надалі залишиться геополітика. Специфіка геополітики полягає в тому, що вона перебуває під подвійним “протекторатом” – з боку як політики, так і цивілізації. Кожна цивілізація так чи інакше містить географічну складову і функціонує із залученням політико-управлінських механізмів. У цьому сенсі політика набуває ознак своєрідного Альтер-Его цивілізації, а геополітика постає адаптативним механізмом, завдяки якому відбувається “переклад” цивілізаційних текстів на мову політики, за допомогою якого політика засвоює цивілізаційну систему координат і здійснює навігацію в цьому не зовсім природному для себе середовищі.

Слід враховувати, що унікальне для кожної держави географічне положення зумовлює особливості різних типів цивілізаційного розвитку. Загалом становлення кожної цивілізації є комплексним, багатофакторним процесом. Значною мірою (а в багатьох випадках насамперед і в основному) він відбувається під впливом природно-географічних факторів, які істотно детермінують формування конкретного цивілізаційного формату. Дослідження ролі геополітики в системі чинників цивілізаційного становлення суспільства дозволяє зробити висновок про те, що геополітика є важливим аспектом цивілізаційного виміру світу, одним із засобів досягнення мети інтеграції суспільства і механізмом формування цивілізаційного простору, а геополітичні уявлення відіграють істотну роль у формуванні етнонаціональної ідентичності. Що стосується геополітичного покликання, то воно усвідомлюється, оформлюється й активується на соціокультурному рівні.

Аналізуючи аспект стратегії геополітичного вибору, Джеремі Ріфкін зазначав: “У книзі “Цивілізація співпереживання” (*“The Empathic Civilization”*) я докладно зупинився на тому, як з плином часу в людства змінюється сприйняття кордонів своєї громади. Спочатку люди вважали своїми тих, з ким у них була кровна спорідненість, потім стався перехід до релігійного об’єднання, згодом – до національного, а в найближчому майбутньому відбудеться перехід до біосферного осмислення, коли людина буде сприймати себе частиною єдиної системи, яка охоплює всю нашу планету” [25].

Облишимо принципово неверифікований аспект майбутнього нашим нащадкам, а натомість зауважимо, що мотив екзистенційної дистанції і конкретно-історичні параметри її оптимуму зумовлені як генетично (тобто в основі цього явища знаходиться екзистенційна потреба в безпеці), так і соціокультурно та цивілізаційно (бо така індивідуальна потреба врешті-решт завжди остаточно оформлюється на рівні конкретного соціуму і цивілізаційної ойкумени). В свою чергу, міжцивілізаційний антагонізм лежить в основі політичного і геополітичного протистояння. Не випадково, згідно з оцінками більшості

представників експертного середовища, в оглядовому майбутньому зіткнення геополітичних інтересів буде реалізовуватися як зіткнення цивілізацій, а найважливіші демаркації і безкомпромісні конфлікти визначатимуться соціокультурними аргументами.

Між іншим, “поділ на “своїх” та “чужих” характерний для аристократії. Цей поділ становий. У ньому ще немає ніякого фашизму, але вже є його передчуття. Коли Французька революція змітала станову ієрархію, проголошуючи всезагальну рівність, то це був не лише крок до демократії, а й крок до фашизму, оскільки відразу ж з’явиться новий поділ і нова ієрархія: людей розмежували на громадян та не-громадян. Якщо раніше французький, німецький і російський аристократи були ближчими один до одного, ніж аристократ і селянин з однієї країни, то поступово відбувається поділ людей за територіальним і національним принципом. Це призводить до нового типу війни, яка ведеться вже не між регулярними арміями, а між “народами”, між жителями територій. Тому расові та геополітичні теорії виникають приблизно в один і той же час” [2].

Як бачимо, поділ на “своїх” та “чужих” є трансчасовим імперативом не лише цивілізаційного та політичного розвитку, а й загалом генезису людини і людства: конкретна історична епоха лише вносила свої стилістичні корективи в розуміння “своїх” та “чужих” і у визначення оптимальної дистанції між “своїми” та “чужими”. Однак деякі дослідники вважають, що поразка комунізму у всесвітньому масштабі, яка призвела до ослаблення колективних ідентичностей, “робить принципово можливим світ “без ворогів”. Непримиренні конфлікти відійшли в минуле, і тепер консенсус можна досягти за допомогою діалогу. Завдяки глобалізації та універсалізації ліберальної демократії вже не за горами космополітичне майбутнє, що несе мир, достаток і торжество прав людини у всьому світі. У такій “постполітиці” конфлікт глобальних ідеологічних проєктів, репрезентований боротьбою за владу партіями, заміщений співпрацею освічених технократів (економістів, фахівців зі зв’язків з громадськістю) з ліберальними мультикультуралістами, які скеровують свої зусилля на пошук більш-менш універсального консенсусу. З’явилися поняття на кшталт: “безпристрасна демократія” (“partisan-free democracy”), “демократія діалогу” (“dialogic democracy”), “космополітична демократія” (“cosmopolitan democracy”), “грамотне управління” (“good governance”), “всесвітнє громадянське суспільство” (“global civil society”), “космополітичний суверенітет” (“cosmopolitan sovereignty”), “абсолютна демократія” (“absolute democracy”). Вони відображають постполітичну тенденцію, яка має на увазі світ “по той бік лівого і правого”, “по той бік суверенітету”, “по той бік антагонізму” [21, с. 7].

Опоненти такого концептуального підходу вважають його інфантильною ілюзією, позаяк примордальну вкоріненість дихотомії “своїх” та “чужих” неможливо викорінити в принципі, а тому дискурс на тему пост політики віддзеркалює вади утопічного, некритичного і позбавленого рефлексивних ресурсів мислення. Свого часу Карл Шмітт у резонансній праці “Поняття політичного” наполягав: “політичне розрізнення – це розрізнення друга та ворога. Політичне – це гранична інтенсивність конфлікту. Зі здатністю до розрізнення друга та ворога (Freund / Feind, friend / enemy, amicus / hostis) явище політичного розпочинається, а з втратою такої здатності воно завершується,

вичерпується” [33, с. 41].

От тільки річ у тім, що політичне не завершується і не вичерпується ніколи, бо ніколи не зникає здатність до розрізнення (а насамперед потреба розрізнення) друга та ворога. Як зауважує Шанталь Муфф, “політична приналежність ґрунтується на ідеї “нас” як протиставлення “ім”. Якщо ви створюєте націю, вам необхідно визначити, *хто такі “вони”*. У разі правого популізму це зазвичай іммігранти, мусульмани та іноземці. Але це не єдиний спосіб формування нації. Якщо подивитися на Фронт де Гош у Франції, це абсолютно лівий рух, який протиставляє себе Національному фронту, формуючи іншу версію націю. Це нація, яка не виключає мусульман та іммігрантів, – замість цього головними противниками є сили неоліберальної глобалізації. Таким чином, хоча і Фронт де Гош, і Національний фронт є популістськими рухами, існує дуже велика різниця між типами націй, які вони намагаються сформувати” [22, с. 144].

Отже, потреба і здатність до розрізнення друга та ворога не є ексклюзивним винаходом політичних практик: це – універсальне явище як в історичному, так і в культурно-цивілізаційному вимірі. Приміром, на Близькому Сході існує афоризм у стилі чорного гумору: якщо десь поблизу святкують або зібралися на звану вечеря, а вас не запросили, то це може свідчити про те, що незабаром ви опинитися одним із блюд.

Історії відомі десятки оригінальних цивілізаційних проектів. Людство перебуває в безперервному процесі змін окремих елементів і відносин між ними. Орієнтація на індивідуальний життєвий досвід, з одного боку, і на технічну раціональність – з іншого, репрезентує принципову відмінність між світоглядом Сходу та Заходу. “Якщо для Сходу характерне переживання значущих якостей об’єкта, емоційна об’єктивність, культивування цінності світу об’єктів у їх життєвій практичній значущості, то для західної людини типовим є звільнення від емоційної залученості в світ об’єктів, “відчуженість” від цього світу, інкорпорованість в абстрактні ідеї нормативної природи, тобто в ідеї, які претендують на розмежування “правильного” та “неправильного”, “хорошого” та “поганого”. Ф. Нортроп концептуалізувати Схід як “естетичну цивілізацію”, а “сутність естетичного ставлення до світу подавав як залученість суб’єкта в об’єкт в його “даності”, власній цінності – на відміну від залученості в абстракції, зокрема в такі, які на Заході відрекомендовуються “соціальними цінностями” [13, с. 88].

Окреслення сутнісних ознак, переваг та недоліків цивілізаційних проектів Заходу та Сходу не є суто теоретичною абстракцією і предметом вузькоспеціалізованого дискурсу вже хоч би тому, що залежно від смислової і аксіологічної пунктуації в цьому тексті на найвищому політичному рівні країн, що мають статус регіональних і глобальних лідерів, вибудовується система аргументації по застосуванню сили, нав’язуванню своєї системи політичних і загалом світоглядних координат тощо. Упередженість значної частини суспільно-політичного спектра Заходу щодо ефективності цивілізаційного проекту Сходу можна зрозуміти з огляду на інерцію мислення і логіку ангажованості. Однак зрозуміти – не означає підтримати. Як зауважує Томіслав Суніч, на думку Алена де Бенуа, “існує дві форми тоталітаризму, різні за причинами й наслідками, але обидві небезпечні. Тоталітаризм Сходу переслідує,

ув'язнює та вбиває тіло, проте залишає надію. Тоталітаризм Заходу створює щасливих роботів. Такий тоталітаризм "кондиціонує" пекло та вбиває душу" [30].

Крім того, поширений у наш час неокolonіалізм у формі вестернізації без модернізації призводить до прискореної руйнації традиційного суспільства і загалом абсолютної більшості етнонаціональних і соціокультурних ідентитетів. На ще одну збочену й небезпечну за своїми наслідками тенденцію звернув увагу Джордж Кеннан назвавши "самовдоволеною короткозорістю явище, котре ототожнює американську цивілізацію з остаточним розв'язанням світових проблем і зневажливо дистанціюється від серйозного вивчення соціальних практик тих народів, цивілізація яких може здатися матеріально менш розвиненою" [5].

Висновки та подальші дослідницькі перспективи. Загалом доводиться констатувати, що освітня сфера віддзеркалює політичну дійсність доволі формально й пасивно – на рівні констатативних, а не дискурсивних практик. Опосередкованим наслідком цього недоліку є той безперечний факт, що політизація інтелектуальної сфери відбувається значно інтенсивніше, ніж інтелектуалізація політичної сфери.

Це явище має як цілком об'єктивні причини, так і не менш об'єктивні наслідки. Річ у тім, що сфера інтелекту є відкритою функціональною системою, в яку без перешкод проникають будь-які ідеї, дилеми і альтернативи із зовнішнього світу. Натомість сфера політики – навіть попри її акцентовану "публічність" і "відкритість", є системою закритою: сюди проникає те й ті, чому й кому "виписали перепустку". Оскільки ж "виписуванням перепусток" уповноважені займатися здебільшого не надто обтяжені інтелектом індивіди, то, як казав у таких випадках один з українських політичних класиків, "маємо те, що маємо". Нездатність усвідомити масштаб проблем часто призводить до фатальних наслідків – до того, що Фарід Закарія називає "трагікомізмом перестановки шезлонгів на палубі "Титаніка".

Присутність інтелекту в середовищі політики здебільшого обмежується середовищем радників і спіч-райтерів. Зрештою, навіть ці опції повноцінно задіяні лише в тих країнах, які виказують претензії на статус щонайменше регіональних лідерів. Інколи трапляються креативні й безпрецедентні за рівнем ефективності підходи. Взяти хоча б персоніфікацію політичної реклами у формі зображення лідера консерваторів із жіночою зачіскою а-ля Тетчер. Вербальний супровід був таким: "Прийди і проголосуй. Інакше прийдуть вони". В такий спосіб виборця залякували поверненням тетчеризму. А оскільки політики належать до публічного простору, то на використання їхнього зображення без їхньої згоди заборона не поширюється.

Колишній радник Ніксона, Рейгана та Буша Роджер Ейлс радить своїм не лише клієнтам-політикам, а й загалом публічним діячам регулярно засвоювати третину інформації з-поза меж своєї професійної сфери, бо лише в такий спосіб можна залишатися цікавими для публіки в її найширшому діапазоні [36]. Хто прислухався до такої поради, мав успіх. Але треба враховувати, що окрім бажання прислухатися має бути ще й готовність втілити рекомендацію на практиці.

І. Гете наполягав, що немає нічого страшнішого, ніж діяльне

невігластво, а “золоте праксеологічне правило” Т. Котарбінського стверджує: кожна добра справа, яка зароджується в межах порочної системи, рано чи пізно нейтралізується цією системою, зводиться нанівець. На жаль, для врахування наведених зауважень і застережень потрібні як суб’єктивні можливості (бажання), так і можливості об’єктивні (інтелектуальна спроможність): і якщо для активації бажання достатньо застосувати одну з багатьох апробованих спонукальних методик, то з інтелектуальною спроможністю все значно складніше – вакуум у цій сфері оперативно заповнити не вдасться. З прикрістю доводиться визнати, що випадки, коли владу очолює рафінований інтелектуал Марк Аврелій, а рятівним радником влади погоджується бути мудрий Сенека, є скоріше винятком із правила, ніж самим правилом.

Загалом окреслена дослідницька проблематика є настільки багатоманітною і поліаспектною, що для вичерпного висвітлення і формулювання аргументаційно переконливої пропозиційності вона вочевидь потребує не однієї статті оглядового характеру, а цілого циклу, напряду досліджень під умовною назвою “Пригоди інтелекту в світі політики”. Що стосується цієї публікації, то вона покликана лишень окреслити приблизні контури грандіозної за своїм обсягом і суспільно-політичними наслідками проблеми і потреби.

Список використаних джерел:

1. Абулмагд, АК, Ариспе, Л & Ашрави, Х 2002. ‘Преодолевая барьеры: диалог между цивилизациями’, пер. с англ. ТП Вечерина, ред. пер. СП Капица, Москва: Логос, 191 с.
2. Аронсон, О 2017. ‘Рассеянный фашизм’. Доступно: <<http://left.by/archives/13400>>. [15 Червень 2020].
3. Барг, МА 1991. ‘Цивилизаационный подход к истории’, *Свободная мысль*, № 3, с. 27–35.
4. Бродель, Ф 2008. ‘Грамматика цивилизаций’, Москва: Издательство “Весь Мир”, 552 с.
5. Відстоюючи реалізм: Центр національних інтересів заявив про небезпеку хрестової зовнішньої політики. Доступно: <https://zik.ua/news/2019/05/05/vidstoyuyuchy_realizm_tsentr_natsionalnyh_interesiv_ssha_zayavyv_pro_nebezpeku_1565511>. [15 Червень 2020].
6. Галин, В 2013. ‘Последняя цивилизация. Политэкономия XXI века’, Москва: Алгоритм, 2013, 416 с.
7. Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций? 2002. Институт микроэкономики, Москва: Изд. дом “Новый век”, 364 с.
8. Дергачев, ВА 2004. ‘Цивилизационная геополитика (Геофилософия)’, Киев: ВИРА-Р, 667 с.
9. Дилигенский, ГГ 1991. “Конец истории” или смена цивилизаций’, *Вопросы философии*, № 3, с. 29–42.
10. Дьяков, АВ 2019. ‘Политическая функция интеллектуала: история и современность’, *Полис. Политические исследования*, № 1, с. 21–32.
11. Ерасов, БС 2002. ‘Цивилизации: Универсалии и самобытность’, отв. ред. НН Зарубина, Москва: Наука, 524 с.
12. Ионов, ИН & Хачатурян, ВМ 2002. ‘Теория цивилизаций от античности до конца XIX века’, СПб.: Алетейя, 384 с.
13. Ицхокин, АА 1995. ‘Релятивистская теория социальной ценности и “свободная от ценности” теория социальной организации’, *Социологический журнал*, № 3, с. 86–109.
14. Касавин, ИТ 2008. ‘Текст. Контекст. Дискурс: Введение в социальную

- эпистемологию языка', Москва: Канон+, РООИ "Реабилитация",. 544 с.
15. Кефели, ИФ 1995. 'Культура и Цивилизация', *Социально-политический журнал*, № 4, с. 122–127.
 16. Космина, ВГ 2011. 'Проблемы методологии цивилизационного анализа историчного процессу'. Монография, Запоріжжя: *Запорізький національний університет*, 310 с.
 17. Крёбер, А & Клакхон, К 1964. 'Культура: образ концепций и определений', Москва: *Наука*, 208 с.
 18. Левяш, ИЯ 2012. 'Глобальный мир и геополитика: культурно-цивилизационное измерение'. В 2 кн. Кн. 1, Минск : *Беларус. навука*, 485 с.
 19. Лоренц, К 1998. 'Восемь смертных грехов цивилизованного человечества', *Оборотная сторона зеркала*, пер. с нем. АИ Федорова & ГФ Швейника, под ред. АВ Гладкого, послесловие АИ Федорова, Москва: *Республика*, 393 с.
 20. Мацко, О 2019. 'Закат Европы? Что осталось от Нотр-Дам де Пари', *Деловая столица*, 16 апреля 2019.
 21. Михайловский, А 2008. 'Понятие политического в эпоху "постполитики"', *Международная жизнь*, № 7, с. 3–16.
 22. *Муфф, Ш* 2004. 'Карл Шмитт и парадокс либеральной демократии', *Логос*, № 6 (45), с. 140–153.
 23. Ознобищев, СК 2019. 'Тридцать три ракурса политической реальности', *Полис. Политические исследования*, № 3, с. 186–191.
 24. Рикёр, П 1995. 'Герменевтика. Этика. Политика', Москва: *Academia*, 160 с.
 25. Рифкин, Дж 2017. 'О новой экономике, которая позволит человечеству выжить'. Доступно: <<http://left.by/archives/11249>>. [15 Червень 2020].
 26. Саркисянц, М 2003. 'Английские корни немецкого фашизма. От британской к австробаварской "расе господ"', *Пер. с нем. М. Некрасова*, СПб: *Академический проект*, 400 с.
 27. Слотердайк, П 2009. 'Критика цинического разума', Екатеринбург: *У-Фактория*; Москва: *АСТ*, 800 с.
 28. Сорокина, ВС 2019. 'Инсценирование политической реальности', *Полис. Политические исследования*, № 6, с. 145–158.
 29. Тойнби, АДж 2003. 'Цивилизация перед судом истории', Москва: *Айрис-пресс*,. 592 с.
 30. Томіслав Суніч: європейські нові праві, 2018. Доступно: <<http://blog.plomin.club/tomislav-sunic-european-new-right/>>. [15 Червень 2020].
 31. Фидря, ЕС 2019. 'Факторы и логики реконструирования смысла политического текста в условиях когнитивной и интерпретативной неопределенности', *Полис. Политические исследования*, № 4, с. 40–56.
 32. Шейкин, С 2012. 'Поскреби русского – найдешь... поляка'. Доступно: // <<http://www.rusfact.ru/node/2878>>. [15 Червень 2020].
 33. *Шмитт, К* 1992. 'Понятие политического', *Вопросы социологии*, Т. 1, № 1, с. 35–67.
 34. Щирова, ИА & Гончарова, ЕА 2007. 'Многомерность текста: понимание и интерпретация', СПб.: *ООО "Книжный Дом"*,. 472 с.
 35. Элиас, Н 2001. 'О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования', Т. 1,2, Москва; СПб.: *Университетская книга*, 331 с. (Т. 1), 381 с. (Т. 2).
 36. Ailes, R 1995. 'You are the message: Getting What You Want by Being Who You Are', New Yor etc. 256 p.
 37. Fonseka, L. de. 1913. 'On The Truth Of Decorative Art; A Dialogue Between an Oriental and an Occidental', London: *Greening*, 233 p.
 38. Mouffe, Ch 2013. 'Agonistics: Thinking The World Politically', London New York: *Verso*, 228 p.
 39. Schmitter, Ph 2009. 'The Nature and Future of Comparative Politics', *European*

Political Science Review, Vol. 1. № 1. p. 33–52.

40. Smith, G 2014. *'Intellectuals and (Counter-) Politics. Essays in Historical Realism'*, New York; Oxford: *Berghahn*, 254 p.

References:

1. Abulmagd, AK, Arispe, L & Ashravi, H 2002. 'Preodolevaya barery: dialog mezhdu civilizacijami (Overcoming barriers: dialogue among civilizations)', per. s angl. TP Vecherina, red. per. SP Kapica, Moskva: *Logos*, 191 s.
2. Aronson, O 2017. 'Rasseyannyj fashizm (Absent-minded fascism)'. Dostupno: <<http://left.by/archives/13400>>. [15 Cherven 2020].
3. Barg, MA 1991. 'Civilizaionnyj podhod k istorii (Civilizational approach to history)', *Svobodnaya misl*, № 3, s. 27–35.
4. Brodel, F 2008. 'Grammatika civilizacij (The grammar of civilizations)', Moskva: *Izdatelstvo "Ves Mir"*, 552 s.
5. *Vidstoyuyuchi realizm: Centr nacionalnih interesiv zayaviv pro nebezpeku hrestovoyi zovnishnoyi politiki (Upholding realism: The Center for National Interests has stated the dangers of cross-foreign policy)*. Dostupno: <https://zik.ua/news/2019/05/05/vidstoyuyuchy_realizm_tsentr_natsionalnyh_interesiv_ssha_zayavyv_pro_nebezpeku_1565511>. [15 Cherven 2020].
6. Galin, V 2013. 'Poslednyaya civilizaciya. Politekonomiya XXI veka (The last civilization. The political economy of the XXI century)', Moskva: *Algoritm*, 2013, 416 s.
7. *Globalizaciya. Konflikt ili dialog civilizacij? (Globalization. Conflict or dialogue of civilizations?)* 2002. Institut mikroekonomiki, Moskva: *Izd. dom "Novyj vek"*, 364 s.
8. Dergachev, VA 2004. 'Civilizacionnaya geopolitika (Geofilosofiya) (Civilizational geopolitics (Geophilosophy))', Kiev: *VIRA-R*, 667 s.
9. Diligenskij, GG 1991. "'Konec istorii" ili smena civilizacij (The "end of history" or change of civilizations)', *Voprosy filosofii*, № 3, s. 29–42.
10. Dyakov, AV 2019. 'Politicheskaya funkciya intellektuala: istoriya i sovremennost (The political function of intellectuals: history and the present)', *Polis. Politicheskie issledovaniya*, № 1, s. 21–32.
11. Erasov, BS 2002. 'Civilizacii: Universalii i samobytnost (Civilization: Universal and the identity)', otv. red. NN Zarubina, Moskva: *Nauka*, 524 s.
12. Ionov, IN & Hachaturyan, VM 2002. 'Teoriya civilizacij ot antichnosti do konca XIX veka (The theory of civilizations from antiquity to the late nineteenth century)', SPb.: *Aletejya*, 384 s.
13. Ichokin, AA 1995. 'Relyativistskaya teoriya socialnoj cennosti i "svobodnaya ot cennosti" teoriya socialnoj organizacii (Relativistic theory of social values and "value-free" theory of social organization)', *Sociologicheskij zhurnal*, № 3, s. 86–109.
14. Kasavin, IT 2008. 'Tekst. Kontekst. Diskurs: Vvedenie v socialnuyu epistemologiyu yazika (Text. Context. Discourse: Introduction to social epistemology of language)', Moskva: *Kanon+*, *ROOI "Reabilitaciya"*, 544 s.
15. Kefeli, IF 1995. 'Kultura i Civilizaciya (Culture and Civilization)', *Socialno-politicheskij zhurnal*, № 4, s. 122–127.
16. Kosmina, VG 2011. 'Problemi metodologiyi civilizacijnogo analizu istorichnogo procesu (Problems metodolog civilizacijnogo analizu stolichnogo procesu)'. Monografiya, Zaporizhzhya: *Zaporizkij nacionalnij universitet*, 310 s.
17. Kryober, A & Klakhon, K 1964. 'Kultura: obraz koncepcij i opredelenij (Culture: the way of concepts and definitions)', Moskva: *Nauka*, 208 s.
18. Levyash, IYA 2012. 'Globalnyj mir i geopolitika: kulturno-civilizacionnoe izmerenie (Global peace and geopolitics: the cultural-civilizational dimension)'. V 2 kn. Kn. 1, Minsk : *Belarus. navuka*, 485 s.
19. Lorenc, K 1998. 'Vosem smertnyh grehov civilizovannogo chelovechestva (Eight

- deadly sins of civilized humanity)', *Oborotnaya storona zerkala*, per. s nem. AI Fedorova & GF Shvejnika, pod red. AV Gladkogo, posleslovie AI Fedorova, Moskva: *Respublika*, 393 s.
20. Macko, O 2019. 'Zakat Evropy? Chto ostalos ot Notr-Dam de Pari (Sunset Europe? What is left of Notre-Dame de Paris)', *Delovaya stolica*, 16 aprelya 2019.
 21. Mihajlovskij, A 2008. 'Ponyatie politicheskogo v epohu "postpolitiki" (The concept of the political in the era of "Ostpolitik")', *Mezhdunarodnaya zhizn*, № 7, s. 3–16.
 22. Muff, Sh 2004. 'Karl Shmitt i paradoks liberalnoj demokratii (Carl Schmitt and the paradox of liberal democracy)', *Logos*, № 6 (45), s. 140–153.
 23. Oznobishev, SK 2019. 'Tridcat tri rakursa politicheskoy realnosti (Thirty-three visions of political reality)', *Polis. Politicheskie issledovaniya*, № 3, s. 186–191.
 24. Rikyor, P 1995. 'Germenevtika. Etika. Politika (Hermeneutics. Ethics. Policy)', Moskva: *Academia*, 160 s.
 25. Rifkin, Dzh 2017. 'O novoy ekonomike, kotoraya pozvolit chelovechestvu vyzhit (About the new economy, which will allow humanity to survive)'. Dostupno: <<http://left.by/archives/11249>>. [15 Cherven 2020].
 26. Sarkisyanc, M 2003. 'Anglijskie korni nemeckogo fashizma. Ot britanskoj k avstrobavarskoj "rase gospod" (English roots of German fascism. From British to australiaray "master-race")', *Per. s nem. M. Nekrasova*, SPb: *Akademicheskij proekt*, 400 s.
 27. Sloterdajk, P 2009. 'Kritika cinicheskogo razuma (Critique of cynical reason)', Ekaterinburg: *U-Faktoriya*; Moskva: *AST*, 800 s.
 28. Sorokina, VS 2019. 'Inscenirovanie politicheskoy realnosti (The staging of political reality)', *Polis. Politicheskie issledovaniya*, № 6, s. 145–158.
 29. Tojnbi, ADzh 2003. 'Civilizaciya pered sudom istorii (Civilization before the court of history)', Moskva: *Ajris-press*, 592 s.
 30. Tomislav Sunich: *yevropejski novi pravi (Tomislav Sunic: European new rights)*, 2018. Dostupno: <<http://blog.plomin.club/tomislav-sunic-european-new-right/>>. [15 Cherven 2020].
 31. Fidrya, ES 2019. 'Faktory i logiki rekonstruirovaniya smysla politicheskogo teksta v usloviyah kognitivnoj i interpretativnoj neopredelennosti (Factors and the logic of the reconstruction of the meaning of a political text in terms of cognitive and interpretative uncertainty)', *Polis. Politicheskie issledovaniya*, № 4, s. 40–56.
 32. Shejkin, S 2012. 'Poskrebi ruskogo – najdesh... polyaka (Scratch the Russian - you will find ... a Pole)'. Dostupno: // <<http://www.rusfact.ru/node/2878>>. [15 Cherven 2020].
 33. Shmitt, K 1992. 'Ponyatie politicheskogo (The concept of the political)', *Voprosy sociologii*, T. 1, № 1, s. 35–67.
 34. Shirova, IA & Goncharova, EA 2007. 'Mnogomernost teksta: ponimanie i interpretaciya (The multidimensionality of the text: the comprehension and interpretation)', SPb.: *OOO "Knizhnyj Dom"*, 472 s.
 35. Elias, N 2001. 'O processe civilizacii: Sociogeneticheskie i psihogeneticheskie issledovaniya (The process of civilization: socio-genetical and behavioral genetic research)', T. 1,2, Moskva; SPb.: *Universitetskaya kniga*, 331 s. (T. 1), 381 s. (T. 2).
 36. Ailes, R 1995. 'You are the message: Getting What You Want by Being Who You Are', New Yor etc. 256 p.
 37. Fonseka, L. de. 1913. 'On The Truth Of Decorative Art; A Dialogue Between an Oriental and an Occidental', London: *Greening*, 233 p.
 38. Mouffe, Ch 2013. 'Agonistics: Thinking The World Politically', London New York: *Verso*, 228 p.
 39. Schmitter, Ph 2009. 'The Nature and Future of Comparative Politics', *European Political Science Review*, Vol. 1. № 1. p. 33–52.
 40. Smith, G 2014. 'Intellectuals and (Counter-) Politics. Essays in Historical Realism', New York; Oxford: *Berghahn*, 254 p.